

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ

"ЗАТВЕРДЖУЮ"

Заступник керівника
(професор із науково-педагогічної роботи)

М. В. Афанасьєв
М. В. Афанасьєв

Політична регіоналістика

робоча програма навчальної дисципліни

Галузь знань 29 «міжнародні відносини»
Спеціальність 291 «міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»
Освітній рівень другий (магістерський)
Освітня програма «міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»

Вид дисципліни базова
Мова викладання, навчання та оцінювання українська

Завідувач кафедри філософії та політології

Кузь О. М.

Харків
ХНЕУ ім. С. Кузнеця
2019

ЗАТВЕРДЖЕНО

на засіданні кафедри філософії та політології
Протокол № 1 від 29. 08.2019 р.

Розробники:

Кузь О. М., д.філос.н., проф. кафедри філософії та політології

Коротков Д. С., к.політ.н., доц. кафедри філософії та політології

**Лист оновлення та перезатвердження
робочої програми навчальної дисципліни**

Навчальний рік	Дата засідання кафедри – розробника РПНД	Номер протоколу	Підпис завідувача кафедри

1. Вступ

Анотація навчальної дисципліни:

Експліцитним завданням «Політичної регіоналістики» є вивчення регіону як складного соціально-політичного явища. Регіон постає об'єктом вивчення низки суміжних дисциплін і наук, таких як регіональна економіка, політична географія, регіональна етнографія, регіональна соціологія, регіональне природокористування. Однак вивченням власне проблем політичного характеру: політичних режимів і практик у регіональному вимірі, регіональних політичних систем, культур тощо, – займається політична регіоналістика. Дана дисципліна передбачає використання міждисциплінарного підходу щодо вивчення світу «політичного» у регіональному вимірі.

Під політичною регіоналістикою мається на увазі сукупність досліджень макрополітичних процесів на регіональному рівні, специфічних аспектів регіонального управління, взаємовідносин між центром і регіонами.

Мета навчальної дисципліни:

Метою викладання навчальної дисципліни «Політична регіоналістика» є формування у студентів системи знань та аналітичних навичок у царині сучасної політичної регіоналістики, цілісного уявлення про територіальні структури сучасних суспільств, теоретичні та практичні проблеми регіоналістики шляхом систематизованого вивчення концептуально-методологічних основ дослідження регіону та процесів регіоналізації, основних теорій організації просторово-територіальних систем, основ політичного районування та електоральної географії України. У якості *завдань* вивчення дисципліни постають:

- опанування концептуально-методологічних основ дослідження регіону та процесів регіоналізації;
- засвоєння основних теорій організації просторово-територіальних систем;
- аналіз розподілу компетенції між центральним, регіональним і місцевим рівнями влади;
- розуміння внутрішньополітичних проблем українських і закордонних регіонів;
- опанування засад політичного районування та електоральної географії України.

Навчальна дисципліна «Політична регіоналістика» є базовою дисципліною професійного циклу підготовки магістрів із спеціальності 291 «міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії».

Курс	1 М	
Семестр	1	
Кількість кредитів ECTS	5	
Аудиторні навчальні заняття	лекції	14
	семінарські, практичні	26
	лабораторні	
Самостійна робота		110
Форма підсумкового контролю	іспит	

Структурно-логічна схема вивчення навчальної дисципліни:

Попередні дисципліни	Наступні дисципліни
Країнознавство	Політичний розвиток і політичні системи країн світу
Політологія	Міжнародна і регіональна безпека
Міжнародні відносини та світова політика	Релігія у постсекулярну добу
Регіоналізм у сучасних міжнародних відносинах	Геополітика і геостратегія

2. Компетентності та результати навчання за дисципліною:

Компетентності	Результати навчання
1. Здатність аналізувати глобальні, регіональні та локальні фактори формування зовнішньої політики та стратегії України та інших держав.	Знати зміст понять «політична регіоналістика» і «політичний регіон»; мати уявлення про політико-правову організацію і динаміку відносин «Центр – регіони»; розумітися на регіональних політичних процесах у сучасних державах і Україні; вільно орієнтуватися в питаннях регіональної політики, регіональної влади і регіональних еліт у сучасній Україні.
2. Здатність аналізувати, систематизувати та узагальнювати результати міждисциплінарних наукових досліджень у сфері міжнародних відносин та світової політики.	Вміти застосовувати отримані знання в політичних дослідженнях, в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, політичних організацій і бізнес-структур; мати навички регіональних політичних досліджень, виявлення і аналізу регіональних політичних акторів та їхніх інтересів, інтерпретації політичних відносин між територіальними рівнями влади.

3. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Політична регіоналістика як субдисципліна політичної науки та соціально-політична практика

Тема 1. Регіон як рівень соціально-політичного аналізу

Теорія, предмет і об'єкт політичної регіоналістики. Просторовий вимір політики. Історія політичної географії та політичної регіоналістики. Держава як територія. Регіоналізація в державі. Відносини «центр – периферія».

Поняття «регіон». Співвідношення регіонознавства і країнознавства. Види регіонів і критерії їх виділення. Сучасна глобалізація та її взаємозв'язок з процесами регіоналізації. Основні історико-культурні регіони світу. Специфіка культурно-релігійних макрорегіонів. Приклади міжнародно-політичних регіонів (НАТО, АСЕАН, etc). Геоекономічні та геополітичні регіони. Цивілізаційні макрорегіону сучасного світу.

Політична регіоналістика. Проблеми становлення політичної регіоналістики в сучасній Україні. Співвідношення понять «політична регіоналістика», «регіональна політологія», «регіонознавство», «регіональна політика», «геополітика». Місце політичної регіоналістики в системі суспільних наук. Політична регіоналістика і політичні процеси в регіонах. Методи політичної

регіоналістики. Функції політичної регіоналістики. Політичні, економічні, географічні, юридичні, культурологічні, історичні, філософські аспекти регіоналізму.

Регіон як об'єкт міждисциплінарних досліджень. Комплексна дефініція регіону. Місце регіону в територіальній організації суспільства. Проблема політичного статусу регіону. Сучасні підходи до виділення регіону на Заході і пострадянському просторі. Регіон: економічний, політичний, культурний, ментальний. Регіоналізм, регіоналізація і глобалізація. Регіоналізм як «вимоги регіонів», регіоналізація як «відповідь центру», регіоналізм як соціокультурна доктрина.

Тема 2. Держава як територіально-політична система

Основи політико-географічного аналізу. Держава як категорія політичної географії і геополітики; фрагментація й інтеграція як державотворчі процеси; державне будівництво в контексті еволюції територіальних систем; електоральна географія.

Економічний і культурний детермінізм у поясненні процесів територіального та регіонального розвитку. Цивілізаційний підхід до аналізу територіальних проблем. Територіальна організація держави.

Регіоналістика в контексті політико-географічного підходу. Фрідріх Ратцель про роль регіонів у структурі політичного простору. Моделі взаємовідносин «центр-периферія» за С. Терроу: дифузно-ізоляційна, залежно-маргінальна, модель бюрократичної інтеграції. Роботи Ф. Дж. Тернера, Річарда Гартшорна, У. Бернхема. Теорія дифузії іновачій Торстена Хегерстранда. Концепція «багатоскладових суспільств» Аренда Лейпхарта. Теорія «соціальних водорозділів» Сеймура Ліпсета і Стейна Роккана.

Тема 3. Практики територіальної організації держави

Типи територіально-державного устрою: загальна характеристика. Первинні елементи територіального устрою суспільства. Територіальні системи країн світу. Політико-територіальний та історико-культурний устрій держав. Регіональний фактор у територіальному устрої різних країн. Політичні технології врегулювання просторових протиріч у закордонних країнах. Сучасні реформи політико-територіального устрою. Централізація й децентралізація як моделі внутрішньодержавних відносин. Процеси децентралізації і регіоналізація. Унітарна, децентралізована, федеративна і конфедеративна форми державності. Квазіфедеративна держава. Основні поняття територіальної структури (територія, простір, регіон, район, ареал, штат, комуна тощо). Регіоналізація й районування.

Історичні умови виникнення й особливості функціонування федеративних держав. Симетричні й асиметричні федерації. Конституційні й договірні федерації. Гарантії цілісності держави: проблеми автономізації, федералізації сепаратизму й сецесії.

Поняття адміністративно-територіального поділу держави (АТП) і його основні функції. Основні принципи адміністративно-територіального устрою та вимоги до нього у світовій практиці.

Історико-культурні чинники регіоналізації української держави. Підходи до реформування АТП в Україні: історія і сучасність. Дореволюційні проекти адміністративного устрою України. Три сучасних підходи до реформування АТП: федералізація, укрупнення областей, збереження існуючого обласного поділу. Особливості проведення адміністративної реформи.

Тема 4. Регіоналізм і моделі регіоналізації

Європейський досвід регіоналізації. Підсумки регіоналізації: досвід федеративної Бельгії, регіоналізованих унітарних держав – Італії, Іспанії та Великобританії, унітарних держав передання повноважень – Франції, Нідерландів, Португалії.

Європейський Союз – національна держава – регіон. Хартія регіоналізації в Європі. Ідея «Європи регіонів».

Регіоналізм і спроби реформування адміністративних систем Великобританії, Нідерландів, Португалії і Греції. Успіх регіоналізації в Бельгії, Франції, Італії та Іспанії.

Чинники становлення та розвитку територіально-політичної системи України. Фізико-географічне районування території України. Економіко-географічне районування території України. Культурно-географічне районування території України. Адміністративно-територіальний поділ України. Відносини «центр – регіони» та ієрархія територіального управління в Україні.

Змістовий модуль 2. Регіональна політика та регіональний політичний процес в Україні.

Тема 5. Регіональна політика

Поняття, суб'єкти та об'єкти регіональної політики. Місце регіональної політики у структурі державної політики. Система регулювання територіального розвитку держави. Стратегія територіального розвитку держави. Типи регіональної політики. Загальнодержавні та регіональні інтереси. Регіональні цільові програми. Методи регулювання регіонального розвитку. Бюджетне регулювання та міжбюджетні відносини.

Основні положення регіональної політики. Інструменти регіональної політики в сучасних державах. Практика регіональної політики в Україні. Державна регіональна політика і державне управління. Принципи державного міжрегіонального управління. Політичні і соціально-економічні причини поляризації та інтеграції регіонів.

Множинність існуючих моделей взаємовідносин центру і регіонів. Моделі відносин «регіон-центр» та їх характеристика (моделі домінування, впливу, взаємодії, співучасті, відчуженості). Рівень впливу центру та інтереси регіонів. Ступінь самостійності регіонів. «Політичний договір» як основний механізм розмежування компетенції, відповідальності, сфер впливу. Еволюція нормативно-правової бази відносин між центром і регіонами України.

Регіональне представництво в центральних органах влади. Регіональний лобізм: форми, інститути, методи.

Призначення європейської регіональної політики. Правові засади європейської регіональної політики. Етапи розвитку європейської регіональної політики. Розвиток транскордонного співробітництва в Європі.

Тема 6. Регіональні політичні процеси, регіональна влада та еліти

Теоретичні підходи до сутності місцевого самоврядування. Теорії й концепції місцевого самоврядування – класичні (суспільна й державна теорії) і сучасні (концепції суспільного вибору, дуалістична і локальна).

Світові моделі місцевого самоврядування. Класичні моделі: англосаксонська, французька (континентальна), змішана (іберійська) і радянська;

альтернативні варіанти – інтегровані системи, дуальні системи, системи розщепленої ієрархії; три типи моделей здійснення управління й самоврядування: централізована, децентралізована й змішана (дуалістична).

Структура й функції місцевого самоврядування. Регіональне і місцеве управління: цілі й завдання, структура органів. Моделі владних відносин у регіоні та між центром і регіонами: світовий досвід. Регіональне представництво в центральних органах влади. Лобіювання регіональних інтересів.

Регіональні еліти, їх характеристики і ознаки. Поняття «регіональна еліта». Структурний аналіз регіональної еліти. Сутність соціогенетичного підходу. Географічний підхід у визначенні структури регіональної еліти. Специфіка етнічного підходу до визначення структури регіональної еліти. Місце і роль регіональної еліти у політичній системі суспільства: аналіз різноманітних аспектів політичного впливу регіональної еліти. Регіональні еліти в радянському і пострадянському просторі. Модель владних відносин в регіоні. Структура регіональної політичної еліти. Клієнтелізм в українських регіонах.

Вплив регіональної еліти на законотворчий та електоральний процеси. Методи дослідження походження регіональної еліти. Аналіз динаміки оновлення регіональної еліти. Чинники консолідації та диференціації регіональної еліти. Способи рекрутування регіональної еліти.

Особливості позиціонування і легітимації елітних груп у регіональному політичному процесі та суспільстві. Система відносин регіональних правлячих еліт і інших політичних елітних груп, політичної та економічної еліти.

Тема 7. Регіональна ідентичність та регіональна політична культура

Культурно-історичні та соціально-економічні передумови розвитку регіональної ідентичності. Основні елементи регіональної ідентичності. Розвиток політичної (регіональної) ідентичності як результат стратегій політичних акторів. Аналіз впливу регіональної ідентичності на сприйняття загальнонаціональних політичних проблем: особливості електоральної поведінки. Оцінка релевантності культурних передумов для оформлення регіональних політичних рухів. Вплив елементів політичної культури на розвиток регіонів. Сутність регіональної політичної культури. Політичні культури субнаціональних територіальних одиниць: типологія Даніеля Елазара.

Політичний регіоналізм як вираз регіональної політичної культури. Національна політична культура: злиття або мозаїка регіональних? Регіональні політичні культури в Україні. Аналіз особливостей політичної свідомості й поведінки, партійної структури українського суспільства.

Регіональні виборчі системи: основні типи і політичний зміст. Реформування виборчої системи в Україні та його політичні наслідки. Типи виборчих кампаній на регіональному рівні й чинники голосування. Федеральні, регіональні й локальні виборчі кампанії (загальна характеристика). Місцеві вибори в українських регіонах: особливості організації та основні результати виборчих кампаній.

Регіональний ринок політичних послуг. Політична реклама в українських регіонах. Теоретичні основи електоральної географії: основні напрямки і методи дослідження. Географічні фактори голосувань, електоральне районування території. Виборчий округ як електоральна одиниця регіонального рівня. Електоральна географія і регіональна політична культура.

Тема 8. Регіональні політичні конфлікти

Поняття «регіональний конфлікт». Природа регіональних конфліктів. Виміри регіональних конфліктів. Горизонтальні регіональні конфлікти як фактор розвитку держави. Специфіка регіональних політичних конфліктів. Дослідження динаміки регіональних політичних конфліктів. Етнополітичний конфлікт як різновид регіонального політичного конфлікту вертикального характеру.

Стратегії врегулювання регіональних політичних конфліктів. Сутність інтеграційної стратегії врегулювання регіональних політичних конфліктів. Умови застосування інтеграційної техніки при врегулювання регіональних політичних конфліктів. Дослідження сецесії / іреденти як механізму врегулювання регіональних політичних конфліктів. «Сироти сецесії» як проблемний кейс врегулювання регіональних політичних конфліктів. Характеристика консолідації як стратегії врегулювання регіональних політичних конфліктів. Аналіз можливості застосування консолідаційних механізмів для врегулювання етнорегіональних та етнополітичних конфліктів. Деволюція як стратегія врегулювання регіональних політичних конфліктів.

4. Порядок оцінювання результатів навчання

Система оцінювання сформованих компетентностей у студентів враховує види занять, які згідно з програмою навчальної дисципліни передбачають лекційні, семінарські, практичні заняття, а також виконання самостійної роботи. Оцінювання сформованих компетентностей у студентів здійснюється за накопичувальною 100-бальною системою. Відповідно до Тимчасового положення "Про порядок оцінювання результатів навчання студентів за накопичувальною бально-рейтинговою системою" ХНЕУ ім. С. Кузнеця, контрольні заходи включають:

поточний контроль, що здійснюється протягом семестру під час проведення лекційних, практичних, семінарських занять і оцінюється сумою набраних балів (максимальна сума – 60 балів; мінімальна сума, що дозволяє студенту скласти іспит, – 35 балів);

підсумковий/семестровий контроль, що проводиться у формі семестрового екзамену, відповідно до графіку навчального процесу.

Контрольні заходи мають на меті репрезентацію результатів навчання, серед яких: знання змісту понять «політична регіоналістика» і «політичний регіон»; сформованість уявлення про політико-правову організацію і динаміку відносин «Центр – регіони»; розуміння регіональних політичних процесів у сучасних державах і Україні; вільна орієнтація в питаннях регіональної політики, регіональної влади і регіональних еліт у сучасній Україні; вміння застосовувати отримані знання в політичних дослідженнях, в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, політичних організацій і бізнес-структур; оволодіння навичками регіональних політичних досліджень.

Оцінювання знань студента під час лекційних і семінарських занять та виконання індивідуальних завдань проводиться за такими критеріями: розуміння, ступінь засвоєння теорії та методології проблем, що розглядаються; ступінь засвоєння фактичного матеріалу навчальної дисципліни; ознайомлення з рекомендованою літературою, а також із сучасною літературою з питань, що розглядаються; логіка, структура, стиль викладу матеріалу в письмових роботах і при виступах в аудиторії, вміння обґрунтовувати свою позицію, здійснювати узагальнення інформації та робити висновки; вміння пояснювати альтернативні погляди та наявність власної точки зору, позиції на певне проблемне питання; якість і чіткість суджень та умовиводів; логіка, структуризація та обґрунтованість

висновків щодо конкретної проблеми; самостійність виконання роботи; грамотність подачі матеріалу; використання методів порівняння, узагальнення понять та явищ; оформлення роботи.

Загальними критеріями, за якими здійснюється оцінювання позааудиторної самостійної роботи студентів, є: глибина і міцність знань, рівень мислення, вміння систематизувати знання за окремими темами, вміння роботи обґрунтовані висновки, володіння категоріальним апаратом, вміння знаходити необхідну інформацію, здійснювати її систематизацію та обробку, самореалізація на семінарських заняттях.

Поточний контроль успішності навчання студентів з дисципліни «Політична регіоналістика» та рівня сформованості у них очікуваних компетентностей здійснюється у таких формах: робота на лекційних заняттях; участь у дискусії та обговоренні питань на семінарських заняттях; перевірка есе (творчого завдання) за заданою тематикою; підготовка аналітичних доповідей; опанування навичок полеміки (дебатів); проведення письмової контрольної роботи.

Поточний контроль успішності навчання у формі роботи на лекційних заняттях здійснюється на кожному лекційному занятті, усно. Поточний контроль успішності навчання у формі обговорення питань семінарських занять здійснюється на усіх семінарських заняттях, усно; у формі дебатів, участі у дискусії, у формі аналітичної доповіді за заданою тематикою – чотири рази за семестр на семінарських заняттях, усно.

Поточний контроль успішності навчання у формі перевірки есе за погодженою тематикою здійснюється 1 раз за семестр, захист проводиться на семінарських заняттях в усній формі з наданням письмового тексту.

Поточний контроль успішності навчання у формі проведення письмової контрольної роботи здійснюється у позааудиторному форматі двічі за семестр.

Зазначені форми і засоби поточного контролю успішності навчання студентів із навчальної дисципліни «Політична регіоналістика» спрямовані на стимулювання систематичної поточної навчальної та самостійної роботи тих, хто навчається, на підвищення об'єктивності оцінювання їхніх знань, запровадження здорової конкуренції між студентами у навчанні, на виявлення і розвиток їхніх творчих і дослідницьких здібностей.

Підсумковий контроль успішності навчання студентів з дисципліни «Політична регіоналістика» та рівня сформованості у них компетентностей, які підтримуються даною компонентою навчального плану, проводиться у формі семестрового іспиту відповідно до графіку навчального процесу спеціальності.

Семестровий іспит – форма оцінки підсумкового засвоєння студентами теоретичного та практичного матеріалу з окремої навчальної дисципліни, що проводиться як контрольний захід. Завданням іспиту є перевірка розуміння студентами програмного матеріалу в цілому, логіки та взаємозв'язків між окремими розділами, здатності творчого використання накопичених знань, вміння формулювати своє ставлення до певної проблеми навчальної дисципліни тощо.

Екзаменаційний білет охоплює програму дисципліни і передбачає визначення рівня знань та ступеня опанування студентами компетентностей. Кожен екзаменаційний білет складається з 5 завдань (два стереотипних, два діагностичних та одне евристичне завдання), які дозволяють діагностувати рівень теоретичної та практичної підготовки студента, виявити ступінь його опанування компетентностей з навчальної дисципліни.

Результат семестрового екзамену оцінюється в балах (максимальна кількість – 40 балів, мінімальна кількість, що зараховується, – 25 балів) і проставляється у відповідній графі екзаменаційної "Відомості обліку успішності".

Студента слід **вважати атестованим**, якщо сума балів, одержаних за результатами поточної / підсумкової перевірки успішності, дорівнює або перевищує 60. Мінімально можлива кількість балів за поточний і модульний контроль упродовж семестру – 35 та мінімально можлива кількість балів, набраних на екзамені, – 25.

Розподіл балів за тижнями

(вказати засоби оцінювання згідно з технологічною картою)

Теми змістового модуля			Лекційні заняття	Семінарські заняття	Перевірка есе	Аналітична доповідь	Участь у дебатах	Участь у дискусії	Письмова контрольна робота	Усього
Змістовий модуль 1.	Тема 1	1-2 тижні	0,2	0,4			4	1		5,6
	Тема 2	3-4 тижні	0,2	0,4		4		1		5,6
	Тема 3	5-6 тижні	0,2	0,4		4	4		4	12,6
	Тема 4	7-8 тижні	0,2	0,4			4	1		5,6
Змістовий модуль 2.	Тема 5	9-10 тижні	0,2	0,4	12	4				16,6
	Тема 6	11 тиждень	0,2	0,2			4		4	8,4
	Тема 7	12 тиждень		0,2		4				4,2
	Тема 8	13 тиждень	0,2	0,2				1		1,4
	Іспит									40
	Усього		1,4	2,6	12	16	16	4	8	100

Шкала оцінювання: національна та ЄКТС

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ЄКТС	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82 – 89	B	добре	
74 – 81	C		
64 – 73	D	задовільно	

60 – 63	E		
35 – 59	FX	незадовільно	не зараховано
1 – 34	F		

5. Рекомендована література

Основна

1. Бусыгина И. М. Политическая регионалистика: Учебное пособие. – М. : Московский государственный институт международных отношений (Университет); «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2006. – 280 с.
2. Воскресенский А. Д. Практика зарубежного регионоведения и мировой политики: Учебник / Алексей Дмитриевич Воскресенский, Вячеслав Яковлевич Белокреницкий, А. А. Байков, А. О. Ермолаев. – Москва : Издательство "Магистр" ; Москва : ООО "Научно-издательский центр ИНФРА-М", 2016. - 560 с.
3. Мальський М. З. Теорія міжнародних відносин: підручник / М. З. Мальський, М. М. Мацяк ; [4-те вид., перероб. і доп.]. – К. : Знання, 2011. – 406 с.
4. Панченко Т. В. Політична регіоналістика : Навчальний посібник / Т. В. Панченко. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. – 188 с.
5. Туровский, Р. Ф. Политическая регионалистика [Текст] : учеб. пособие для вузов / Р.Ф. Туровский ; Гос. ун-т – Высшая школа экономики. – М. : ГУ ВШЭ, 2006. – 780 с.

Додаткова

6. Китинг М. Новый регионализм в Западной Европе / Майкл Китинг // Логос. – 2003. – № 6 (40). – С. 67–116.
7. Лейпхарт А. Многосоставные общества и демократические режимы / А. Лейпхарт // ПОЛИС. – 1992. – №12. – С. 217–225.
8. Майборода О.М. Етнічність у міжнародній системі / О.М. Майборода. – К. : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2015. – 408 с.
9. Матвієнко А.С. Політико-правові засади територіальної організації держави: світовий досвід і Україна / Монографія. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М.Корецького НАН України, 2015. – 376 с.
10. Панченко Т. В. Принцип субсидіарності у сучасному демократичному розвитку: монографія / Т. В. Панченко. – Харків : Майдан, 2011. – 366 с.
11. Туровский Р. Ф. Центр и регионы: проблемы политических отношений: монография. – М. : ГУ ВШЭ, 2007. – 399 с.
12. Элазар Д. Сравнительный федерализм // Политические исследования. – 1995. – №5. – С. 106–115.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

13. Атлантична рада США. – Режим доступу : <http://www.atlanticcouncil.org>
14. Брукингський інститут (The Brookings Institution (BI)). – Режим доступу: <http://www.brookings.edu>
15. Європейський союз [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.europarl.eu.int>
16. Королівський інститут міжнародних відносин (The Royal Institute of International Affairs). – Режим доступу : <https://www.chathamhouse.org>
17. МЗС України (офіційний сайт). – Режим доступу : <https://mfa.gov.ua/ua>

18. Міністерство регіонального розвитку та будівництва в Україні. Офіційний сайт. – Режим доступу : <http://www.minregionbud.gov.ua/>
19. Организация Объединенных Наций [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.un.org>.
20. Політична регіоналістика. Сайт персональних навчальних систем ХНЕУ ім. Семена Кузнеця : <https://pns.hneu.edu.ua/course/view.php?id=5373>
21. The Assembly of European Regions. – Режим доступу: <http://www.aer.eu>